

מניעת נשירה של סטודנטים מקבוצות פריפריאליות: ידע מבוסס-פרקטיקה של צוותי יחידות התמיכה במוסדות להשכלה גבוהה בישראל

ד"ר עדי ספיר
אוניברסיטת חיפה

מטרת המחקר ותרומתו

מחקר זה מתייחס לאחד הנושאים המרכזיים על סדר יומה של מדיניות ההשכלה הגבוהה בישראל: מניעת נשירה של סטודנטים מקבוצות פריפריאליות. מטרת המחקר היא לחקור את הפרקטיקה של תמיכה בסטודנטים, במטרה לגבש המלצות שיסייעו במניעת נשירה ממוסדות להשכלה גבוהה. המחקר יוצא מתוך גישת הפרקטיקה לידע ולמידה ארגונית ובוחן את הידע מבוסס-הפרקטיקה של אנשי הצוות – מנהלים, יועצים ורכזים – העובדים ביחידות התמיכה בסטודנטים באוניברסיטאות ובמכללות. ההנחה העומדת בבסיס המחקר היא שלעובדים אלה יש ידע ייחודי – ידע מקומי, מבוסס פרקטיקה, שמתפתח מתוך הניסיון שלהם בעבודה יומיומית בתמיכה בסטודנטים – אשר אינו זוכה לתשומת לב מספקת בספרות המחקר ובמדיניות העוסקות בתמיכה בסטודנטים.

שיטת המחקר

המחקר נעשה בפרדיגמה האיכותנית ומתבסס על 39 ראיונות מובנים-למחצה, שבהם השתתפו 43 מרואיינים מחמש אוניברסיטאות, שמונה מכללות אקדמיות ציבוריות, מכללה אקדמית פרטית אחת ושלוש מכללות להוראה, וכן משתי עמותות אשר רכזות מטעמן עובדות באוניברסיטאות ובמכללות. כמו כן התראיינו רכזים מהמחלקה האקדמית של אגודות סטודנטים בשתי אוניברסיטאות.

הדו"ח מציג תובנות משותפות של היועצים באשר לסטודנטים מקבוצות פריפריאליות, ממצאים הנוגעים לפרקטיקה של תמיכה בסטודנטים ומניעת נשירה מהלימודים, אסטרטגיות אפקטיביות של תמיכה בסטודנטים מקבוצות פריפריאליות מעבר למאגר המוכר של תוכניות וכלי תמיכה, והמלצות מרכזיות למדיניות.

ממצאים עיקריים וחשיבותם

ממצאי המחקר מצביעים על תובנות משותפות של היועצים בנוגע לסטודנטים מקבוצות פריפריאליות:

ראשית, נראה כי האינטראקציות של מפגשי הייעוץ הן בסיס למסגור אחר מהמקובל של זהות הסטודנטים, תפיסה הוליסטית שרואה את הסטודנטים כמי שהלימודים הם חלק נכבד, אבל לא יחיד, בחייהם והכרה בכך שלא ניתן לנתק את החוויות של הסטודנטים באוניברסיטה או במכללה מההתמודדויות האחרות בחייהם. מתפיסה זו נגזרות כמה תובנות בנוגע לתמיכה:

- שירותי התמיכה צריכים ללוות את הסטודנט לכל אורכו של מעגל החיים של הסטודנט, החל משלבי הבחירה במסלול הלימודים והרישום ועד שלב סיום הלימודים והמעבר ללימודי המשך או לתעסוקה.
- שירותי התמיכה צריכים לספק תמיכה רגשית ותמיכה מעשית גם לסטודנטים שנושרים מהלימודים.
- שירותי התמיכה צריכים להיות נגישים לכלל הסטודנטים, הן מבחינת תמיכה במעברים הקשורים בכניסה לשלב חדש בחיים והן בתמיכה בכישורי למידה אקדמיים.

שנית, היועצים מצביעים על קשיים שייחודיים לסטודנטים מקבוצות פריפריאליות, הנובעים משילוב בין תחושת בדידות, ניכור וחוסר אמון במערכת מצידם, ובין תרבות אקדמית של תחרות, אחריות אישית והתמודדות אישית, שנפוצה בעיקר באוניברסיטאות, אשר משדרת להם את המסר "הבעיות שלך הן באשמתך".

תובנה שלישית שעולה מהעבודה היומיומית בתמיכה בסטודנטים היא שיש קבוצה פריפריאלית נוספת – סטודנטים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך, שזקוקים לתמיכה, אך אינם משתייכים לאחת הקבוצות שנתמכות על ידי מל"ג-ות"ת (הקבוצות הנתמכות הן סטודנטים יוצאי אתיופיה, סטודנטים מהחברה הערבית וסטודנטים מהחברה החרדית). הקושי העיקרי שאותם סטודנטים מתמודדים עימו הוא הקושי הכלכלי, ואליו מתווספים קשיים הנובעים מכך שהסטודנטים בקבוצה זו הם במקרים רבים גם הראשונים ממשפחתם ללמוד במוסד להשכלה גבוהה.

מהמחקר עולים הממצאים הבאים על הפרקטיקה של תמיכה בסטודנטים ומניעת נשירה מהלימודים:

נמצא כי בנוסף לעבודה עם סטודנטים, קיים היבט קריטי נוסף בעבודת התמיכה – עבודה ארגונית, המורכבת בעיקרה מתיווך בין סטודנטים ובין גורמים שונים במוסד האקדמי – מזכירות בחוגים, מרצים, ועדות אקדמיות. מהראיונות עולה כי העבודה הארגונית הזו – התיאום, הגיוס ושיתוף הפעולה עם המערכת – היא אתגר גדול, במיוחד מכיוון שהיועצים ממוקמים מחוץ לפקולטות, בדיקנט הסטודנטים. התמודדות עם הסגל האקדמי והמנהלי בפקולטות ובחוגים כוללת לעיתים התמודדות עם אדישות, חוסר עניין ואף התנגדות, והיועצים לומדים לשאת ולתת על ציפיות ועל עמדות, לזהות מקומות שבהם יש פוטנציאל לשיתופי פעולה ולעקוף מוקדים בעייתיים. חלק חשוב מעבודתם מתמקד ביצירת נראות, היכרות והכרה בעבודתם והנכחה של הערך שיש בשירות שלהם עבור החוגים.

הקשר של צוותי התמיכה עם הפקולטות והחוגים נוגע לסוגיה מהותית נוספת בעבודת התמיכה: האיתור והזיהוי המוקדמים של סטודנטים בסכנת נשירה מהלימודים. היועצים נעזרים בשילוב סוגים שונים של נתונים, בעיקר ציונים, אך גם משוברים שמתקבלים מסטודנטים חונכים. ואולם, כלים אלה מספקים תמונת מצב בשלב מאוחר יחסית. כדי לאתר ולזהות סטודנטים מתקשים בשלבים מוקדמים של הלימודים, שיאפשרו התערבות וסיוע אפקטיביים יותר, היועצים זקוקים לשיתוף פעולה גדול יותר של החוגים בשיווק של שירותי יחידות התמיכה, בהפניה של סטודנטים מתקשים ליחידות ובהעברת נתונים נוספים שמעידים על קושי בהתמודדות, כמו אי-נוכחות בשיעורים או אי-הגשת מטלות.

הדו"ח מצביע על כמה אסטרטגיות אפקטיביות וסיפורי הצלחה של תמיכה בסטודנטים מקבוצות פריפריאליות מעבר למאגר המוכר של תוכניות וכלי תמיכה. למשל, מהממצאים עולה כי פריסת הלימודים

1. **תמיכה בפריפריה סוציו-אקונומית.** ראוי שבמקביל לתכניות ות"ת הקיימות, תיבנה תכנית תמיכה של ות"ת גם עבור סטודנטים מהפריפריה הסוציו-אקונומית שאינם נכללים בקבוצות הנתמכות כיום, לפי קריטריונים דומים לאלה של התוכניות הפילנתרופיות שפועלות כיום במוסדות.
2. **פריסת התואר.** חשיבה מחדש על מקדמי היעילות של השלמת התואר בזמן הנדרש במדיניות התקצוב של ות"ת. פריסת התואר מעבר לזמן התקני יכולה להיות אסטרטגיה אפקטיבית לסיוע לסטודנטים מקבוצות פריפריאליות. מומלץ לפתח מערכת גמישה של לימודים בהיקף חלקי, שמותאמת לצרכים הייחודיים של קבוצות חברתיות, תוך התחשבות בדרישות של חוגים ותוכניות לימודים.
3. **תמיכה הוליסטית הבנויה סביב מעגל חיי הסטודנט.** כאשר שירותי התמיכה מלווים את הסטודנטים בשלבים השונים של מעגל חיי הסטודנט, הם מציעים תמיכה מקיפה, מותאמת, דינמית ומתמשכת. מומלץ במיוחד להוסיף תמיכה בשלב ההרשמה, תמיכה בשנים המתקדמות ללימודים, תמיכה במעבר לתעסוקה ותמיכה במעברים של סטודנטים שנושרים מהלימודים.
4. **גישה מערכתית.** תפיסה הוליסטית של תמיכה בסטודנטים מחייבת גישה מערכתית – שילוב של שינוי מדיניות ומשימות, גיוס של ההנהלה, חיבור של חברי הסגל האקדמי והמנהלי לפעילויות התמיכה ושילוב פעילויות התמיכה במבנים הארגוניים ובמשימות האקדמיות:
 - מומלץ לאמץ מדיניות מוסדית ששמה את הדגש במצינות וחדשנות גם בהוראה (ולא רק במחקר), ומקצה משאבים לתקצוב תכניות התמיכה ולהערכתן, וכן לתגמול של אנשי סגל, חוגים ופקולטות עבור תמיכה בסטודנטים מקבוצות מוחלשות;
 - עבודת התמיכה צריכה לכלול מעורבות של הסגל האקדמי, ראשי חוגים ומרצים והסגל המנהלי בחוגים ובפקולטות, כמו גם שיתוף פעולה עם גורמים רלוונטיים נוספים, כמו אגודות הסטודנטים, היחידות ללימוד אנגלית, מנהל הסטודנטים ומשרד הרישום. כצעד ראשון, מומלץ שכל פקולטה תפתח אסטרטגיית תמיכה ומניעת נשירה משלה, המותאמת להרכב הסטודנטים, לדרישות הלימודיות, לשלבי הלימודים ולמיומנויות והאתגרים הייחודיים לה. כמו כן, חשוב לפתח מנגנונים ממוסדים של שיתוף פעולה בין החוגים ובין יחידות התמיכה;
 - ארגון מחדש של מערך התמיכה בסטודנטים במבנה ארגוני מבוצר, שכולל שילוב של יחידת תמיכה מרכזית בדיקנט הסטודנטים ושל יועצים או רכזים המפוזרים בפקולטות. ממצאי המחקר עולה כי מבנה זה מוכיח את עצמו כמבנה הארגוני המיטבי לעבודת התמיכה.